

ΕΡΩΤΙΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΔΗΜΟΥ ΧΑΝΙΩΝ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ
ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΧΑΝΙΩΝ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΧΑΝΙΩΝ

ΤΟΜΟΣ 8

ΧΑΝΙΑ 1999

ΑΛΗΣΜΟΝΗΤΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ

Οι αλησμόνητες πατρίδες των Ελλήνων συνδέονται ένα ξεχωριστό κεφάλαιο ελληνικής ιστορίας, που ακόμη ψάχνει να βρει μια θέση στις σελίδες της. Εδώ και χιλιάδες χρόνια, με κίνητρο την προαιώνια δίψα της φυλής για καλύτερη ζωή, το ελεύθερο πνεύμα του πολιτισμού και τη δυναμικότητα του Ελληνισμού, εκατομμύρια Έλληνες, σαν ασπέρυτος ποταμός, πορεύονται σε τόπους άλλους: άποικοι πρώτα, μέτοικοι έπειτα, κάτοικοι αργότερα, υτόπισε στο τέλος, ριζωμένοι κατάβαθα στην καινούργια γη που πότισαν με τον ιδρώτα τους και σφράγισαν με το αίμα τους.

Από πολύ νωρίς, στους προϊστορικούς αιώνες, η εξαπλωτική τάση των παλαιάρχων εκείνων Ελλήνων οδήγησε τα θύματά τους ως τις εσχατιές του γνωστού κόσμου. Σχηματίστηκε έτσι σιγά - σιγά ένα γιγάντιο ελληνικό αποικιακό μισοξέγγαρο γύρω από την κυρίως Ελλάδα, με τη μιά του άκρη στη Βόρεια Ήπειρο και την άλλη στη Νότια Μικρασία, αγκαλιάζοντας ενδιάμεσα Μακεδονία - Θράκη - Κωνσταντινούπολη, περνώντας ένα βέλος ως τη γη του Πόντου, στο εσωτερικό της Ασίας, και φθάνοντας νοτιοανατολικά ως την ελαιοεισπράμενη Κύπρο.

Στους αιώνες που ακολούθησαν όλες αυτές οι ελληνικές πατρίδες πρίσθισαν λίγο-πολύ τη συμβολή τους, από πετραδάκι μέχρι θεμέλιο λίθο, στο μεγαλειώδες οικοδόμημα του παγκόσμιου πολιτισμού. Μια ιδέα της συμβολής αυτής δίνει ο ρόλος της Ιωνίας στους αρχαίους χρόνους και ο ρόλος της Κωνσταντινούπολης το μεσαίωνα.

Μιας Κωνσταντινούπολης τυλιγμένης στην πρωινή πάχνη, φωτισμένης απ' το ανέσπερο φως του Φαναρίου, λουσμένης στον εξάστιο κοσμοκρατισμό της γης και στη γλυκύλαλητη θαλασσανή χώρα απ' το Βόσπορο. Της Αρχόντισσας του Κόσμου, που αγνάντευε απ' τη μια μεριά τις ελληνικές πολιτείες του Πόντου, της Μαύρης Θάλασσας, κι απ' την άλλη τη Θράκη και την Ανατολική Ρωμυλία. Στα χίλια τόσα χρόνια της δύναμής της η Κωνσταντινούπολη ποτέ δεν αμφισβητήθηκε από κανένα ξένο μονάρχη, κανένα συγγραφέα, κανένα περιηγητή ως βασιλιάδα των πόλεων του κόσμου όλου. Η οικεική Κωνσταντινούπολη, κυριολεκτικά γέφυρα Ανατολής και Δύσης, πραγματικός σφύδαλμός της οικουμένης, σταυροδρόμι μεταξύ δύο ηπείρων και

έλλενισμού κι Ορθοδοξίας, τέντωνε νοσηλικά το παντοδύναμο κοράι της στους επτά απαλούς λόφους όπου ήταν χτισμένη και μάγευε με το δάμπος της και την πιο σκληροτράχηλη καρδιά. Δέος κυριεύε τα επιθρονακά στίβη που κατάφερναν να διασχίσουν τις επαρχίες της αυτοκρατορίας και να φθάσουν μπροστά στον επιθρονακό πέτρινο θρόνο της βασιλεύουσας. Πέντε ολόκληρα χιλιόμετρα απλώνονταν τα διπλά χερσικά τείχη, και την ατέρμονη γκριζα τους επιφάνεια κυλάκιωναν κάθε πενήντα εξήντα έγκυατα πελώρια πύργοι με σιδωποτά μπεντένια. Εκατόν είκοσι τέτοιοι πύργοι ορδώνονταν στο εξωτερικό τείχος και εδωμέντα ένας στη εσωτερική, κυκλική, τετραπλευρή, εξαπλευρή ή οκτάπλευρη. Μαζί με τους πυργίσκους που τους συνόδευαν, ο αριθμός τους πλησίαζε τους τετρακόσιους και στα δύο τείχη. Κι απ' τις σκάντα τρεις πόλεις της Βυζαντινής Κωνσταντινούπολης, απ' όπου διακινε ο πλούτος του κόσμου που ερχόταν απ' τις τέσσερις άκρες της γης, ξεχώριζε η Χρυσή Πύλη που τη διέσχίζαν κάθε φορά οι νικηφόροι αυτοκράτορες και οι στρατηγοί, σαν γύριζαν από τις εκστρατείες. Μια άλλη, μικρή, σχεδόν κρυμμένη, πόλη, έμελλε να παίζει αργότερα τον πιο φανερό ρόλο στην ιστορία της Βυζαντινής Αρχοντισσας - η Κερκόπορτα ...

Τα θυμιαστά μνημεία της Κωνσταντινούπολης έστεκαν πάντα όρθια και μεγαλόπρεπα σε χάρες και σε σόονες της Αυτοκρατορίας. Και πρώτο απ' όλα η Αγία Σοφία, το λαμπρότερο μνημόσυμα της Βυζαντινής ιστορίας και το κυριότερο εθνικό μνημείο της ελληνικής φυλής για 13 αιώνες. Ο γιγάντιος τρούλλος της, με διάμετρο 33 μέτρων, στριγμένος περιζώνια πάνω σε ροκαλέα τόξα, από το ύψος του των 55,60 μέτρων, δίνει στον επισκέπτη, του νικού την αίσθηση της γαλήνης αλλά και του μεγαλείου του αρχαίου δόλου. Πετσόι και πολύονες, τρούλλια και θωροζέες αντιστοιχίες, τόξα και παραστάδες περιζώνουν τον νάρθηκα, ενώ οι υπόλοιποι χώροι είναι σόξα διαμορφωμένοι και σκόπημα μισοφωτισμένοι, ώστε να αναδεικνύεται καλύτερα ο πύμφοτος κεντρικός δόλος, αξού 42 παράθυρα σε μια κυκλική ζώνη, στη βάση του τον περιζώνονε με χειμάρρους από τλινόζως και χρώματα.

Στους δόλους της εκκλησίας που είχε κάποτε τετρακόσια σόκωντρα και εξήντα δύο καμπάνες θάρεις αντιχεί ακόμη η ψαλμοδία απ' την τελευταία λειτουργία εκείνο τον μαρτυρικό Μάη πριν 516 χρόνια και στις ξεχασμένες πολεμιστρες αντιβούζει ο αγέρας την απελπισμένη φωνή του Παλαιολόγου: «Η Πόλη έπεσε και εγώ ζώ ακόμη!».

Απ' όλους τους λαούς που ζήτησαν τις χάρες ενός αρχαίου πάντα γέλαστος και μιας γης πάντα απλόχερης, εκείνος που απόδωσε καλύτερα τη σόραγίδα της παρουσίας του στις χαριτωμένες ακτές του Αιγαίου, στη Μικρά Ασία, ήταν οι Έλληνες. Ο Μικρασιατικός Ελληνισμός έχει ελληνική αιώνηση. Οι αρχαίες ελληνικές πόλεις της Μικρασίας

ήταν τα αστραφτερά μετέωρα που σελάγισαν και φωτίσαν το μολυβένο ουρανό ενός κόσμου βουτηγμένου στη βαρβαρότητα και στην αμάθεια. Κύριες πηγές για την υγνέλασία των πρώτων δεκάτων του Ελληνισμού στα μικρασιατικά παράλια, ο Όμηρος, ο «πατέρας της Ιστορίας» Ηρόδοτος κι ο Παυσανίας, Μικρασιάτες όλοι τους, αλλά και τα αδιάφυστα απομεινάρια του ανεπανάληπτου πολιτισμού: Έφεσος, Φιλαδέλφεια, Αλικαρνασός, Νίκαια, Μίλητος, Φώκαια, Μαγνησία, Νικομήδεια, Αττάλεια, Πέργαμος. Αναμμένα κεριά μέσ' στη σκοτάδι του χρόνου, ζέγγουν και φωτίζουν τους δρόμους των Ελλήνων, κι ως είναι τώρα τουριστικά αξιοθέατα στα τουρκικά πακέτα ταξιδιών.

Σημαντικά κέντρα με μεγάλες Ελληνικές παροικίες έδωσαν ζωή στα παράλια κι αποτέλεσαν δυναμικές εστίες πολιτισμού, εμπορίου, παιδείας, τεχνών, επιχειρηματικής δραστηριότητας. Πλούσιες πόλεις, αλματωδώς αναπτυσσόμενες, ευημερούσες, έφρεμες στη συμβίωση των κατοίκων τους, αγαπημένες φίλες, πιασμένες χέρι χέρι σε πολύχρονο χορό στην πλατιά ακτή της Μικρασίας.

Κι ανάμεσά τους, κοπέλα γλυκύτατη και χαριτωμένη, κομψή και κοσμοπολίτισσα, η Σμύρνη, η ξακουσμένη, η πεντάμορφη. Χτισμένη, όπως μαρτυρεί η παράδοση, απ' τον Μέγα Αλέξανδρο, ήταν σύμφωνη με τον Στράβωνα «η ωραιότερη πόλη της Ασίας». Ο ύψιλος τη θέλει ιδρυμένη από τη βασίλισσα των Αμαζόνων Σμύρνα, της οποίας το κεφάλι απεικονίζεται πάντα στα μετάλλια των σιμαχιών της πόλης με τους γείτονές της. Τότε η Μικρασιατική μητρόπολη του Ελληνισμού έμελλε να γίνει κέντρο πλούσιου και δυναμικού, μια ευρωπαϊκή πόλη φυτεμένη στην Ανατολή, αφού, όπως σχολιάζουν και οι δεκάδες ξένοι περιηγητές, στην Ανατολία το ανάστημα μιας πόλης εξαρτάται από το ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού που την κατοικεί. Στη Σμύρνη το 1803, σε σύνολο 100.00 κατοίκων, οι 30.000 ήταν Έλληνες και το 1910, σε σύνολο 225.000 κατοίκων, οι Έλληνες ήταν 100.000. Τουρκογειτονίες και μαχαλάδες μεταμορφώνονταν γρήγορα σε κοσμικές συνοικίες, κτήρια πανέμορφα κι εντυπωσιακά υψώνονταν θαρρετά κι αδιάσπαστα, η τελευταία λέξη της τέχνης αλλά και της τεχνολογίας παρουσιαζόταν αμέσως εδώ, το εμπόριο ανδούσε και η «γκιαούρικη Σμύρνη», όπως την αποκαλούσαν οι τούρκοι, ήταν το δεύτερο λιμάνι της αυτοκρατορίας. Λίγο πριν το τέλος, μια στατιστική είχε καταγράψει 2.500 ατιμόπλοια και 3.500 ιστιόφωρα 2,5 εκατομμυρίων τόνων να μπαίνουν/γάνουν σ' αυτό το λιμάνι μέσα σ' ένα χρόνο.

Μα ο αφανισμός, η συμφορά, ο πόνος έρχαν και για τις χαριτωμένες Ιωνικές πόλεις, με τη μορφή βωτιάς, καταστροφής, ξεριζωμού κι ημερών χαμού και δυστυχίας. Αιώνες πολιτισμού σφαιράστηκαν σε δλθερά καύσιμα ερείπια, πνήγνηκαν στις κραυγές της απόγωσης, καθώς ο θάνατος διάβαινε και βέριζε τους καρπούς της ειρήνης. Συνολι-

Σκηνή της καταστροφής της Σιμόντας και προσπονητής του Χριστούδου
σε καύκη εικόνα της επιχείσης.

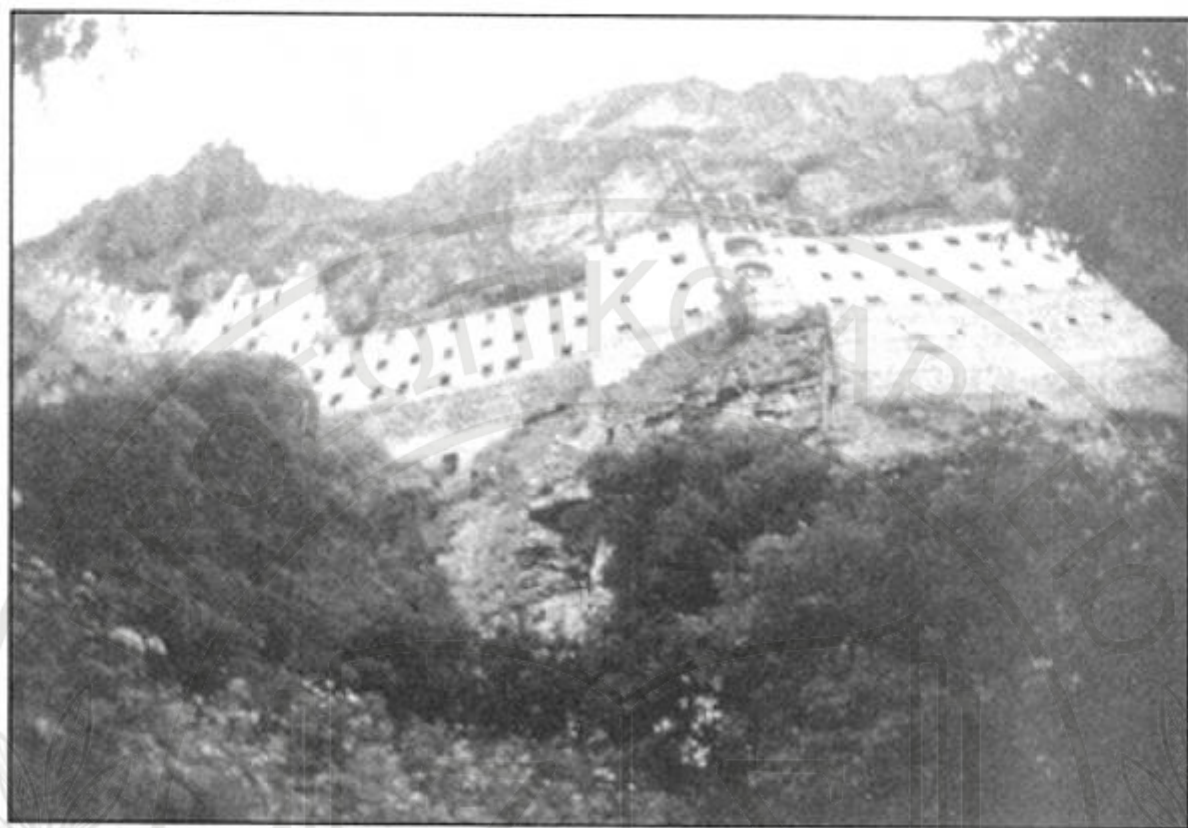

Στο δρόμο για την προσέγγιση.

κά 300.000 πρόσφυγες απ' όλη τη Μικρασία προσπαθούσαν πανικήδολοι να επιβιβασθούν σε ταλαιπωρα πλεούμενα της δυστυχίας, που θα τους έφερναν, πληγωμένους, καταξέσχισμένους, πάμπωχους πια, στις ελληνικές ακτές της ελπίδας. Με δυσκολία έβλεπαν μέσα από τα καπνά τους δάκρυα το ολοκαύτωμα, τον τόπο τους να καίγεται, σαν ανοιχτή πληγή να αιμορραγεί στη μακρινιά της μούρας.

Πέρα, μακριά, στις όρειες ακτές της Μικρασίας, απλώνεται ακόμη ο μύθος των Αργοναυτών, χρυσίζον στα παράλια, σαν το χρυσόμαλλο δέρας, πολιτείες ξέχειλες από ζωή, ελληνικές: Ηράκλεια, Σαμούντα, Σινώπη, η πατρίδα του Διογένη, Καστανονή, Αργυρούπολη, Αμάσεια, Κεραιόνη, Τοκάρι, Καισάρεια, Τραπεζούντα, Αδύνη. Απ' το Βόσπορο ως την αρχαία Κολχίδα τα ελληνικά έθνη προσδιορίζουν τη θέληση, το έθνος, τον πολιτισμό του πιο απομακρυσμένου κομματιού της ελληνικής διασποράς. Η ιστορία του Πόντου ξεκινά ουσιαστικά το 700 π.Χ., όταν οι Ίωνες από τη Μίλητο της Δυτικής Μικράς Ασίας έστειλαν μια μικρή ομάδα αποίκων να εγκατασταθεί εκεί στην ακατοίκητη ως τότε ακτή της Μαύρης Θάλασσας. Από την ίδρυση της Σινώπης μέχρι τη δημιουργία του ελληνικού παραλιακού μετώπου, τον εξελληνισμό της άμεσης ορεινής ενδοχώρας, τη θρησκευτική - πολιτιστική ενσπώηση του χώρου, με τον εκχριστιανισμό όλων των εθνικών ομάδων και τη διαμόρφωση μιας κοινής συνείδησης, χρειάστηκαν περίπου 13 αιώνες. Ο τόπος όλος, τα παράδραμένα τοπωνύμια, το τοπίο, τα μνημεία και τα θράχια, τα σπίτια, τα σχολεία, τα λυδάρια και τα ορεινά βοσκοτόπια, οι κάδοι, οι ξάροι, τα καθαργιασμένα ερείπια των εκκλησιών, τα κελύφη των μοναστηριών και τα χαρακωμένα κυστέρια πρόσωπα των αγίων μιλούν για όλους εκείνους που σημάδεψαν αυτή τη γη με το πέρασμά τους. Πατρίδα των Αμαζόνων, των δρύλων και της λήδης, κρύβει στα σπλάγγνα του σύμβολα Ελληνισμού και Ορθοδοξίας. Η Ιερά Μονή της Παναγίας Σουμελά, στην Τραπεζούντα, σκαμμένη σε μια κάδευη βραχοπλαγιά, 1320 μέτρα πάνω από ένα φοβερό γκρεμό, έχει ζωή 15 αιώνων και αναμνήσεις αίγλης, τεταμένη με χρυσόβουλλα Βυζαντινών αυτοκρατόρων, με ξιφάκια Σουλτάνων, στολισμένη με θαυμάσια ανάγλυφα και κεραμίδια.

Βαρύτητα ανάγλυφα ήταν και τα χρόνια της ευμερίας και της ειρήνης των Ελλήνοποντίων στη γη τους. Ακριβά κι ατάχτα κεραμίδια που ληστεύονταν και ποδοπατήθηκαν και ρίμαζαν. Από την αρχή των μεγάλων διωγμών ως το τέλος, πάνω από 200.000 Έλληνες εξολοθρεύτηκαν με το βόλι, το μαχαίρι, την κρεμάλα και την κακούργια, ενώ σχεδόν 400.000 διάβηκαν περίτρωμα τα κοντινότερα σύνορα και κατέφυγαν στη Ρωσία. Και το 1923, όταν σήμανε η ώρα της ανταλλαγής των πληθυσμών, ό,τι ελληνικό είχε απομείνει στον Πόντο σφύγγε καταματωμένο και κατακουρελια-

Η Ιερά Αυτοκρατορική Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή
της Υπεραγίας Θεοτόκου του Συμεών.

σμένο στην Ελλάδα, με τη ράχη διπλωμένη στα δύο κάτω από τους κατασκήνωστους εκείνους προσφυγικούς μπόγους που κλείνανε μέσα τους 36 αιώνες ελληνικής Μικρασιατικής κληρονομιάς.

Βαθείά στην ενδοχώρα, κοντά στα σύνορα με την Περσία, μια πόλη, το κάστρο της οποίας ήταν ο πυρήνας της πρωτοχριστιανικής Θεοδοσιουπόλεως, συνεχίζει ως σήμερα να φέρει τ' όνομά της : «Ερζερούμ» - παραφθορά της αραβικής ονομασίας που σήμαινε «στα σύνορα των Ρούμ» - των Ρωμιών.

Δυό μεγάλες οροσειρές, ο Αίμος κι η Ροδόπη, περιχλείουν την περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας, μια τεράστια κοιλάδα, δεσπείσα σε φυσική ομορφιά και ξέχειλη από πλούτο, που αποτελεί την καρδιά της Βαλκανικής. Με πυκνή βλάστηση, που σκαρφαλώνει στα βουνίσια ψηλώματα, τους απέραντους και πολυφθμισμένους ροδώνες, είναι μια πραγματική γδονή των αισθήσεων, σ' ένα μαγευτικό νερόποπο βορειοανατολικά της Φιλιππούπολης. Χαριτωμένες πόλεις με έντονο το ελληνικό στοιχείο, κι ανάμεσά τους να ξεχωρίζει η πανέμορφη Ανδριανούπολη. Σ' όλη την ιστορική διαδρομή

Άποψη της παλιάς Φιλιππούπολης.

της περιοχής οι Έλληνες υπήρξαν ένα από τα κυρίαρχα στοιχεία του εθνογενετικού της, αφού από ενορίες είχαν φθάσει σ' ολόκληρη τη θρακική λωρίδα, μέχρι τον Αίμο και τις ακτές του Εύξεινου Πόντου, στα θώρεα παράλια της Μαύρης Θάλασσας. Το όνομα Ρωμανία ήταν κι αυτό παράφραση της λέξης Ρωμελία, από τον τουρκικό όρο «Ρομα - ήλ» που σημαίνει «χώρα των Ρωμίων». Οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες δεν είχαν πάψει ποτέ να αποκαλούνται Ρωμαίοι και για την Πύλη οι Ελληνορθόδοξοι χριστιανοί αποτελούσαν το έθνος των Ρωμίων.

Ως πρωτεύουσα της Ανατολικής Ρωμανίας είχε ορισθεί στο Συνέδριο του Βερολίνου η πανέμορφη Φιλιππούπολη, με τη μεγάλη και ακμαία ελληνική παροικία της. Νερά και θούρα παντρεύονται καταμεσίς της Φιλιππούπολης, αφού από τη μια μεριά τη διασχίζει και τη χωρίζει στα δύο ο πλατύς γαλήνιος Έβρος, ενώ σε μια επίπεδη σχεδόν κοιλάδα ξεπετιούνται εφτά γρανιτένοι λόφοι κι απάνω και γύρω στους τρεις είναι

Η Θεσσαλονίκη από τη θάλασσα.

χτισμένη η Φιλιππούπολη, πόλη αρχαιότατη, η Εγκολπίας και Κενδριός, προτού την κατακτήσει ο Μακεδόνας Φίλιππος.

Ο ίδιος Φίλιππος, ο άρχοντας της μακεδονικής γης, της πενήτατης κι ελληνικής που απλώνεται νότια της Θεσσαλίας, ακοματώντας στους τρεις φυσικούς κίονες της Χαλκιδικής μέσ' στο γαλάζιο Αιγαίο. Πανάρχαν πολιτισμό, ελληνικό, φωτίζει το αστέρι της Βεργίνας στη χρυσή λάμνα που κλείνει τα μυστικά αιώνων. Κι ο δρόμος του νεαρού στρατηλάτη, του Μεγαλέξανδρου, διαχρονικός κι αξέπεραστος, πλανιέται μέσ' στις φυλλωσιές στα πυκνά δάση της Μακεδονίας, τρέχει στην Μικρασία, λούζεται στη Μαύρη Θάλασσα, περνά τον Καύκασο, τους Ασιάτες ποταμούς και ξαναζεί στα γαλανά ελληνικά μάτια των ξανθόμαλλων Καλώς, στα βάθη της ατέλειωτης γηπέφου.

Πόσες φορές κατακτητές αλλόδυσκοι δεν πάτησαν τ' άγια χώματα της Μακεδονίας, πόσο αίμα δεν χύθηκε σε ποτάμια κι έβρασε κι έθαψε τη θάλασσα. Πόσοι δεν δέλησαν τη νόφη του Θερμαϊκού, την πανέμορφη Θεσσαλονίκη, σαν καταβύθιο, σαν διέξοδο, σαν αντίπολο νίκης. Μα εκείνη, ακτινοβόλο αστέρι του Βορρά, μάνα κι αδερφή όλων των άλλων μακεδονικών πόλεων, συνεχίζει τη μακραίωνη ιστορία της, με πολύτομο φύλαχτό της τον κήπο της Παναχιάς, το ιερό κι ασταρό Άγιο Όρος, στη χερσόνησο του Αΐου.

Πολύ δυτικότερα μια άλλη ελληνική περιοχή, η Πελαγονία, αρχότερα Βόρεια Ήπειρος, αγκαλιάζε τον κόρφο κορμό της Ελλάδας και καθρεφτιζόταν νοηελικά μια στην Αχρίδα, μια στις Πρέσπες και μια στην κρυστάλλινη λίμνη Παμβώτιδα στα Γιάννενα. Οι Πελαγόνες είχαν δεχθεί δερμά στην πατρίδα τους τους Μακεδόνες, πρόσφεραν στον Φίλιππο και στον Αλέξανδρο σπουδαίους μαχητές, ακόμη και δοξαμένους στρατηγούς, όπως ο περιβήτας Ασονάτος που ακολούθησε πιστά τον μέγα στρατηλάτη στα απώτατα ασιατικά του θήματα. Εδώ, στη γη του Πύρρου, εδώ, όπου σόαζονα με τη μυθολογία τοποθετείται ο Άδης κι ο ποταμός Αχέρωντας, δεν υπάρχουν απλόχοροι κάμποι κι τρεμιά της γης. Υπάρχουν κακοτράχαλα κι απόγερμα θανά κι πύλα κι άγρια κι απέραστα. Μα η φύση απαλύνει σαν θέλει το τοπίο και ζωγραφίζει με τ' απαρκάμλλα χρώματά της πέναιες ατέλειες.

Περνιές και χωριά γεμάτα Ελληνισμό, ονόματα ελληνικά κι ιστορικά μέσ' στην τραγικότητά τους: Κορυτσά, Άγιοι Σαράντα, Αργυρόκαστρο, Πρεμετή, Χιμάρα, Δέλβινο, Τεπελένι, Μοσχόπολη, ονομαστοί αρχαιολογικοί χώροι όπως το Βουδρωτό, η Απολλωνία. Ελπίδες, αισιοδοξία, όρεξη και νίκες στον τελευταίο πόλεμο γράφτηκαν με χρυσά γράμματα στις σελίδες της ελληνικής Ιστορίας. Κι ύστερα, όλος αυτός ο Ελληνισμός των 240.000 ψυχών στάθηκε αποσθλωμένος κι αποκομμένος, κλαδί σπασμένο, παιδί ορφανεμένο κι αήμενο σε μια ξένη μάνα. Και ακόμη και σήμερα υποφέρει πονά, οι γριές μανάδες μαζεύουν το αίμα στις άσπρες μπόλιες τους, σαν άγιο μύρο της φύλης το κρατούν στον κόρφο τους και περιμένουν τη μέρα της Ανάστασης.

Εκεί κάτω, χρυσοπράσινο φύλλο ριγμένο στα ανατολικά νερά της Μεσογείου, ίδιο δελφίνι αβρολουσμένο, θαλασσινό κοχύλι με την ευωδιά του ονόσμου, η Ελληνίδα Κύπρος κοιτάει πάντα δυτικά, προς τη μάνα της. Νησί του έρωτα, γέννησε κι ανάδρεψε την Αφροδίτη, την έλωσε στα γαλανά νερά της, την πότισε απ' την πάχνη των δέντρων πάνω στο Τρόδος και τη όρεσά του ανέμου στον Πενταδάκτυλο. Από τότε, στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. που Μυκηναίοι κι άλλοι Έλληνες εγκαταστάθηκαν στο νησί κι αξιοποιώνοντας τον ύδαγενή πληθυσμό το μετέτρε-

ψαν σε ελληνικό, μέχρι σήμερα η Κύπρος κατακτήθηκε απ' τους ισχυρούς του κόσμου, μα παρέμεινε μια μικρή Ελλάδα, αφού το 80% των κατοίκων της είναι Έλληνες. Γλυκοφιλημένη απ' τη θάλασσα, αναδύεται μέσ' απ' τους αβύσσους, αναδύεται σε κυματισμούς ανθρώπων, πλησιάζει σ' αρχαίkovs κόνιες κι ανασταίνει μπαχάρια της Ανατολής κι αρώματα της Δύσης.

Μα μια πράσινη λαβωματιά της σκιάζει τη σάρκα και αμυρραγώνει τα θυσνά και οι λόγγοι της. Είκοσι πέντε χρόνια στη νεκρή πράσινη γραμμή οι Κύπριοι Έλληνες έχουν καταδέσει την καρδιά τους: «Δεν είναι εδώ τα σύνορά μας!» - γραφή απελπισίας κι αποξασπιστικότητας πάνω στους τοίχους, κάτω απ' το ψυχρό βλέμμα των ξρουρών, πεταγμένη κατάμουτρα στους δυνατούς της γης. Κι όταν αλλού τα τείχη που χωρίζαν πολιτείες έχουν χερσιστεί από καιρό, η Λευκωσία, ρημαγμένη από καταστροφές και θάνατο, καμένη στην πυρά απ' τις βόμβες ναπάλμ, μάζεψε τα κομμάτια της απ' τα ερείπια, μα παραμένει χωρισμένη στα δύο, πληγωμένη κι αγιάτρευτη απ' την πράσινη λαβωματιά της. Μαζί με τη Λεμεσό, τη Λάρνακα, την Πάφο αγναντεύουν κατά το θωριά κι αναζητούν τις αδερφές τους, την Αμμόχωστο, τη Μόρφου, την Κερύνεια.

Πέντε χιλιάδες εκκλησίες και παρεκκλήσια φωλεύουν στην Κύπρο. Και πόσες δεν ερημώθηκαν τις ώρες της καταστροφής, πόσα αριστουργήματα λατρείας δεν χάθηκαν στα ερείπια και στα σύγχρονα παζάρια της Δύσης.... Κι ένα εκκλησάκι εκεί στο όρμη της πράσινης γραμμής, πάνω στο λόφο, μάτια περμένει να ακουστεί η δλυμένη καρδιά του, εκεί, στο καμπαναριό του, όπου ανεμίζει τόσα χρόνια το κόκκινο φλάμπουρο με την ροζέτα και τα σφαιρικά του δεν είναι πια τόπος πίστης κι Ορδοδοξίας, δεν καίει θυμιάμα εκεί στον ένα και μοναδικό Θεό και Πλάστη, μα είναι αποδέχνη όπλων και πυρμαχικών, φυλάκιο και κρυβώνα του δειού του πολέμου....

Όλες αυτές οι μικρές Ελλάδες γνώρισαν και τη μεγαλύτερη έρην, και δέχτηκαν όλο το θάρος των επιδρομών θάρσarov λαών, που οι ορδές τους κατηφόριζαν κι έρχονταν, προσθέποντας προς τη Μεσόγειο, διψασμένες για σφαγή, διαρπαγή και υποδούλωση άλλων. Στις μηχανασμένες συγχρούσεις υπερίσχυε τελικά η πλεονά που είχε για μοναδικό και μόνιμο έργο της τον πόλεμο συντρίβοντας εκείνους που χρησιμοποιούσαν τα χέρια τους και για δουλειές πιο δημιουργικές. Οι ελληνικές πολιτείες πατήθηκαν και σπληνδύθηκαν, μια τύχη άλλωστε που είχε και η κυρίως Ελλάδα.

Αιώνες δουλειάς αθάσταχτοι πέρασαν, πραγματική δοκιμασία της ικανότητας της ελληνικής φυλής για επιδίωση. Η μακρόχρονη και υπομονετική προσπάθεια αναγέννησης, άνθησης και συνέχειας του Ελληνισμού διακοπτόταν από συχνούς αματηρούς παροξυσμούς. Δεν υπάρχει χώρα στον κόσμο με ιστορικό παρελθόν που να παρουσιά-

ζει μια τέτοια συνεχή διαδοχή μεγαλείων και ολέθρων. Κανένας άλλος λαός δεν έχει να παρουσιάσει για το έδαφός που καταλαμβάνει τίτλους τόσο αρχαίους και με τέτοια διάρκεια. Τους τίτλους αυτούς τους έχει κληρονομήσει από το χρώμα του, που είναι χρώμα του Αιγαίου εδώ και εκατομμύρια χρόνια, τους έχει από αυτή τη γη που η φύση γνωρίζει τις, τη γάρση, το φως, τα τοπία της είναι αιχαιοπελαγίτικα από τότε που την πάτησαν άνθρωποι.

Οι Έλληνες έχουν κληρονομήσει τους τίτλους αυτούς από τη μακραίωνη ιστορία τους, από το θρησκευτικό πνεύμα τους, τις επιστήμες τους, τα γράμματα και τις τέχνες τους, την πίστη τους, την ηθική τους και τη δημοκρατία τους, από την επημονή τους και την επαγρύπνησή τους να διατηρήσουν τη μεγάλη αυτή κληρονομιά του ανθρώπου, της οπίας επί αιώνες ήρκαν οι όρμηές και το σφυρή της Ανατολής. Τους έχουν από τους αναρίθμητους ανθρώπους τους που πέθαναν ακρωτηριασμένοι, από το αίμα τους και τα δάκρυά τους που δεν σπεύδουν ούτε στεγνεί και που όμως φαίνεται να τους δίνουν καινούργια δύναμη μετά από κάθε προσβολή, βασανιστήρια και θάνατο. Οι τίτλοι αυτοί κρατούν από τους γονείς, τους αδελφούς, τους γιους τους, που έπεσαν για την αιώνια πατρίδα, που απόμειναν απογνημονωμένα ερείπια, αξιολύπητα λείψανα στις ακτές της Μικρασίας, του Πόντου και της ακατοδόμητης Κύπρου που ακόμη ανασταλεί απ' την πληγή της πράσινης γραμμής και χάνεται στα μάτια των αγνοούμενων που ξεθωιάζουν στις παλιές φωτογραφίες. Κι ακόμη από εκείνους που οι τάφοι τους έμειναν άγνωστοι στα καταχρόνια βουνά της Βορείου Ηπείρου, της Θράκης και της Μακεδονίας, που αγκάλιασαν με τη ματιά του θανάτου τα τείχη της βασιλείας των πόλεων, της αιώνιας ελληνικής πρωτεύουσας, της πολυκατακτημένης Κωνσταντινούπολης, τις μαύρες εκείνες μέρες της Αλωτής, το 1453, αλλά και πολλά χρόνια αργότερα με τις σφαγές και τον εξανδραποδισμό του ελληνικού στοιχείου, που έδαψε άδικη τη μητρόπολη του Ελληνισμού.

Η Ελλάδα είχε εγκαταστήσει την ανεξαρτησία της κατέχοντας μια πολύ μικρή εδαφική έκταση. Τεράστιες περιοχές κατοικημένες από Έλληνες είτε εξακολούθησαν να μένουν κάτω από ζυγό είτε περιελήφθησαν στις επικράτειες άλλων κρατών. Χρειάστηκε η διεξαγωγή διαδοχικών πολέμων, για να προωθηθούν τα σύνορα της νέας Ελλάδας και να περικλείσουνε μέσα τους, με όμοιες δυσίες, μερικούς μόνο από κείνους που τότε ακριβώς και γι' αυτή το λόγο χαρακτηρίστηκαν με το μελαγχολικό επίθετο «αλύτρωτοι». Αλλά και μετά τους πολέμους εκατομμύρια ακόμα Έλληνες έμειναν έξω από την Ελλάδα, με συνέπεια, από τα μέσα του 19ου αιώνα ως τα μέσα του 20ού, ακρογωνιαίος λίθος της ελληνικής εθνικής συνείδησης να γίνει η εντοχιάωσή τους στην πατρίδα.

Τον Μάρτιο του 1921 ο Πατέρας της Κρητικής Λαογραφίας Παύλος Βλαστός έγραφε:

Τα εθνικά μας όνειρα δεν επελειώσαν όλα
αν δεν τελειώσει η λουτρογιά σ' τσ' Αγιάς Σοφίας τα δόλια.
Εν μέγα κράτος η Ελλάς ετότες θα γενώμε
Όπως στην αρχαιότητα κι ημείς να δοξαστώμε.
Η Θράκη και όλη η Ήπειρο και η Μακεδονία
Και όλη η Ανατολή, κι η Σμύρνη κι η Ιωνία.
Κι αυτά τα Δωδεκάνησα, η Κύπρος και η Ρόδο
Να γίνει η Ελλάς παράδεισος των κρίνων και των ρόδων.
Λετοί, γεράκια των θουνών και της στεριάς οι δρόμοι,
τρέξωμε στην Ανατολή, στην Αγκυρα στη Θράκη,
Κι έφθασεν Ελληνόπουλα το πλήρωμα του χρόνου,
και του Παλασιόλογου μας Ανάστασι του δρόνου!

Οι εθνικοί ήρωες πόσοι δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ. Για διάφορους λόγους, αντί για την ενσωμάτωση των «αλλοτρώπων» στην Ελλάδα, εκείνα έζησαν συνεχείς διακινδυνεύσεις ξεριζωμούς από τις προαιώνιες εστίες τους. Κάθε τόσο οι δημιουργοί των λαμπρών ελληνικών πολιτισμών μεταμορφώνονταν σε δεισιδαιμονικούς, ρακένδυτους πρόσφυγες, που σέρνονταν στους δρόμους του Κόσμου, που οδηγούσαν προς τα ελληνικά σύνορα. Ξεριζώνονταν απ' τις πολυπαρές ελληνικές πατρίδες, απ' την πανάρχαια κτήρατη γη που είχε καρπίσει σοδειές και σοδειές ανθρώπων κι αστραποφόρα μαλάκια του νου. Σαν πουλιά πετάριζαν σμάρια σμάρια πάνω από χόματα ιερά κι αγαπημένα, κλοήμονο, όχι σαν χελιδόνα που κάποτε θα ξαναγύριζαν στις φωλιές τους, μα κληρονομήματα κι αποδιωγμένα απ' τις εστίες τους. Κι έτρεχαν σαν λαθωμένα ζαρκάδια καθώς ποτάμιζε το αίμα πολέμου, σαν πλατύφυλλο δάκρυ, καθώς έσμιγε το αίμα της καρδιάς τους με τις άλλες παπαρόνες της πανάρχαιας γης τους, καθώς χανόταν και κινιόταν στις φλόγες το γαλανό όνειρο. Κι αν ανδριζαν οι ήλιοι του κόσμου γι' άλλους λαούς, γι' αυτούς το μεγάλο λουτρόπι της χαράς είχε μαράσει, το ηλιοφώς είχε σβήσει κι έπρεπε να αναζητήσουν κληρονομικούς δρόμους μέσ' στο σκοτάδι της απόγνωσης και του σπαράγμου.

Από τις ανδρές εκείνες ελληνικές κοινότητες και πολιτείες δεν απόμεινε τίποτα ή σχεδόν τίποτα, καθώς η ταυτότητά τους πνίγεται μέσ' στο νεφέλωμα της αμφιβολίας και στην ομίχλη του θρόνου. Ο χρόνος, ανελέητος, συνέχιζε ρυθμικά το δέμα του, οι ελληνικές πατρίδες θούλιαζαν μέσ' στη στάχτη της λήθης, της εγκατάλειψης. Πο-

λιτισμοί αιώνων, δείγματα απαρράμιλλα τέχνης, αποδείξεις ελληνικότητας απόμειναν
 ελεύθερά ερείπια να αποδεικνύουν τη βαρβαρότητα και τη λυσσώδη θυρωδία εναντίον
 ό,τι έμμορφό, πολιτισμένο, ειρηνικό. Κι οι κανονικές γενιές έχαναν την πολιτιστι-
 κή κληρονομιά τους, σφραγισμένοι μ' ανείπωτες δυσίες για χάρη τους, σε τόπους ξε-
 κομμένους από τη μικρή λωρίδα γης όπου έρχαν καταφύγιο.

Στις δύσκολες αυτές ελληνικές ώρες, μέσ' στην αγωνία και στον πόνο, μια άλλη,
 το ίδιο πνευμένη γωνιά του Ελληνισμού, η Κρήτη, δεχόταν στην κόρη της τα ορφά-
 νομένα ξεριζωμένα Ελληνόπουλα απ' όπου κι αν έρχονταν. Ίσως γιατί κι εκείνη είχε
 υποφέρει αιώνες δουλείας κι επέζησε ζεσταμένη μόνο με τη φλόγα της ελληνικής καρ-
 διάς της, και με το πρόσωπό της έσπασε τις βαριές αλυσίδες της. Δεν ήταν η Κρήτη
 το χωνευτήρι των ξεριζωμένων, των προσφύγων, μα η θερμή αγκαλιά, η συμπνετι-
 κή καρδιά, η γεμάτη κατακρήνη ματιά, το γλυκό χέλι στο πρόσωπο του κατατρεγμένου
 Έλληνα, το ζεστό δάκρυ στη γούφα της ξαναπληγωμένης Ελλάδας, γινόταν αυτή
 η μάνα που μοίραζε το πικρό ψωμί στα παιδιά της μα και στα ορφανά που έρχονταν από
 τόπους μακρινούς, ελληνικούς:

Παιδιά του πόνου, άμοιρα, πωο μάυρο κατακαίρι
 Νυκτιάς, που δεν φωτίζεται από κανέν' αστέρι
 Βγαρμένο απ' την κόλαση, στην έμορφή σας χώρα
 Εφύσηξ' άγριο, θρόν' κ' η σκουτενή του πόρτα
 Εσκόρπισε το θάνατο, τη θρίκη και τον τρόμο
 Και σας επέταξε μακριά, συντρόμαχτα, στο δρόμο
 Έχω θερμή την αγκαλιά, και γύρετε, παιδιά μου.
 Η δυστυχία σας πολύ ραίζει την καρδιά μου!
 Ξέρω τον πόνο του σταυρού! και νοιώδω την οδύνη
 Που την καρδιά της μάνας σας τρομακτικά σπαράζει.
 Αχ, ο Θεός!... Γιατί ζωή στον τύραννο ν' αφήνι
 Και να μη ρίχνι κεραυνό στον δόλμο, που σβήζει!
 Πόσες φορές ο πόνος σας σε χρόνια περασμένα
 Ο ίδιος δεν εσπάραξε τα στήδια μου κ' εμένα!
 Μέσ' στα έλκετά τα σίδερα, που πάλενα δεμένη
 Πόσες φορές με την καρδιά δεν είδα ματωμένη
 Χειμώνες μάυροι, παγερώ και άγριο να δερνουν
 Τ' αγαπημένα μου παιδιά!... κ' οι μπόρες να τα παίρνουν
 Από τη στέγη τη θερμή!... μακριά να τα πετούνε
 Και πεινασμένα και γυμνά στους δρόμους να γυρνούνε!

Κι όταν ο πόνος μ' έκαμε να σπω τις αλυσίδες
 Και να πετούνε γύρω μου του λυτρωμού ελπίδες
 Κριτήρια παράνομα εργάστηκε να πούνε
 Πως έπρεπε τα χέρια μου και πάλι να δεθούνε!

Πολλοί λένε πως οι ξεριζωμένοι από τις πατρίδες τους Έλληνες που μετα-
 φεύτηκαν στην Ελλάδα αποτελούνε μέσα στο πανέλληνο το καλύτερο ανθρώπινο
 υλικό. Είναι πιο αγνοί - ίσως γιατί ζήσανε κάτω από ξένη κατοχή και φέρουν πάνω στο
 κορμί τους τις θαυσιές πληγές του σκλάβου, είναι πιο εργατικοί - ίσως γιατί ο πρό-
 σφυγας μάθαινε καλύτερα πώς θα κάνει το ψωμί, είναι πιο καλοσυνάτοι - ίσως γιατί
 είναι πιο πονεμένοι, είναι ίσως οι πιο δερμαί πατριώτες. Για το τελευταίο, η εξέχηση θα
 μπορούσε ίσως να είναι αυτή που δίνει ο Κωνσταντίνος Αμαντος:

«Την πατρίδα την αισθάνονται καλύτερα όσοι την έχασαν
 και την λησμονούν ευκολότερα όσοι δεν την εσπερίδισαν ποτέ»

Σ' ατέρμονα κλωδούγυρσιμα κλώδει η Κλωδώ της Μούσας τα νήματα και ξετυ-
 λίγει το ατέλειωτο κουβάρι μ' όλα εκείνα που ήταν, που είναι, που θα 'ρθούν, καθώς
 τηρεί παντοτινό το τραγούδι του χρόνου. Κι η Ιστορία κεντά δαντέλες και πλέκει και
 περιπλέκει επωχές, μνήμες, οράματα, δυστυχίες και χαρές, ξεριζωμούς κι ανδούς πε-
 ταχμένους στο κύμα του καιρού, αγναντεύοντας βουνά απρόσιτα των αετών, θαλασσο-
 στεριές αέχαστες, πολιτείες χαριτωμένες κι αγαπημένες, που φέρνουν τώρα μια σφι-
 ξμο στην καρδιά κι ωχρινίζουν ολοζώντανες.

Μα τούτο το κείμενο δεν είναι ένα μνημόσυνο σε χαμένες και ξεχασμένες πατρίδες.
 Είναι ένα ταξίδι σε ελληνικούς τόπους αλαργινούς, μια γιορτή χαράς σ' αλτρηκόνητες
 ελληνικές πολιτείες, μια πνευματική επικοινωνία με καρδιές ελληνικές, με ψυχές ακα-
 τάλειπτες στο πέρασμα του χρόνου, ένα σεργιάνι στους καρπισμένους αγρούς του Ελλη-
 νισμού.

Βρωσιμάνια μου Κωνσταντινούπολα, μαρολαβωμένη Κύπρος, πατρίδα μου Μικρα-
 σία, θαλασσοκύμαντες πολιτείες του Πόντου, αγριοδάμαστη Θράκη κι Ανατολική Ρω-
 μιλία, πανάρχαια Μακεδονία μου, κίονα Βόρειος Ήπειρος. Τα παιδιά της ακατάλυτης
 Ελλάδας, τα παιδιά της άλλης πολυβασανισμένης αδελφής σας, της μάνας του ευρω-
 παϊκού πολιτισμού, της Κρήτης, δεν σας ξεχνούν. Κρατούν πάντα ανοιχτή την αγκα-
 λιά τους, όπως και τότε που δέχονταν στα σπλάχνα του τρωικού Νησιού τ' αποκοι-
 μένα θασάκια του ελληνικού δέντρου. Τυκούν τον απανταχού Ελληνισμό διαβεβαιώ-
 νοντας πως οι ελληνικές πατρίδες δεν είναι χαμένες, μα μένουν για πάντα ΑΛΗΣΜΟ-

ΝΗΤΕΣ στις καρδιές μας, κι επιβεβαιώνουν τα λόγια του Φώτη Κόντογλου, στο «Φως Εσπερινόν», τον επίλογο του έργου του «Το Αϊβαλί η Πατρίδα μου»:

«Ακατάλυτη ελληνική φύτρα! Ποτές δεν θα ξεραθείς, ποτές δεν θα πεθάνεις! Από το γέρας και τα μιάσματα κορμί σου πετώνται ολόβια καινούργια ήλαστάρια, που γεύονται τα και τ' αγέρια τμαρμένουνε! Σε κάθε καινούργια γένια σου χαίρεται ο κόσμος, μα οι σπέρμα σου τα κλάζονε στερωπαδιά, ως που δεν αργείς να φέρεις άλλον δρόμο στον κόσμο, κι αποσβώλουνται!»

Ας παρατήσουμε πια τους παλαιούς Έλληνες, κι ας ακούσουμε τον καινούργιο Πόνταρο που κλάζει από την Κύπρο:

Η Ρωμιοσύνη είν' ήλική συνήθεια του κόσμου.

Κανένας δεν ευρέθηκε για να την εξαλείψει,

κανένας, γιατί σκέπει την 'πό τα 'ψη ο Θεός μου.

Η Ρωμιοσύνη θα χαθεί οντας ο κόσμος λειψεί».

Όχι, ούτε ο κόσμος θα λειψεί, ούτε οι Έλληνες είναι τ' αποπαΐδια του κόσμου, όπως πολλοί το θέλησαν ή το θέλουν, και η Ρωμιοσύνη ποτέ δεν θα χαθεί, όσο είναι κλεισμένη στις ζεστές καρδιές εμάς και των παιδιών μας.

Κι όπως τότε, στις μέρες της συμφοράς και του πόνου, όταν, με λάσπη ζυμωμένη με τα δάκρυα τους και με πέτρες τις απσπλωμένες τους καρδιές, εκείνα τα Ελληνόπουλα έπιζαν με τα χέρια τους τα καινούργια θεμέλια για τις νέες εστίες τους, έτσι και σήμερα, σε πείσμα των καιρών και των τρανών της γης, τα παιδιά της Ελλάδας θα πορευτούν το δρόμο της Ειρήνης και της Δικαιοσύνης, κρατώντας ωρή παρακαταθέκη την ατίμητη κληρονομιά τους, θα συνεχίσουν να δουλεύουν και να ταμούν, αλλά και να προχωρούν πάντα μπροστά, εκπληρώνοντας τ' όραμά τους για έναν καλύτερο κόσμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Θόδωρος Καρζής, Οι Πατρίδες των Ελλήνων, εκδ. «Νέα Σύνορα» - Α. Α. Λυδάκη, Αθήνα 1992.
- Νίκος Δεσσύλλας, Ήπειρος, εκδ. «Σύνολο», Αθήνα 1994.
- Στη γη του Πύρρου - Διαχρονικός Ελληνισμός στην Αλβανία, κείμενα: Τίτος Πορχαλάς, φωτογραφίες: Λίζα Έβερτ, εκδ. «Αστέρια», Αθήνα 1993.
- Πόντος - Ανατολία - Φωτογραφικό οδοιπορικό, κείμενα: Μαρίννα Κορομηλιά, φωτογραφίες: Λίζα Έβερτ, Ντόρα Μιχαϊδου, Μαρία Φακίδου, Εκδ. Λούση Μπρατζιώτη, Αθήνα 1994.

- Alfred Berl, *Ο Ελληνισμός στη Θράκη και στην Κωνσταντινούπολη*, εκδ. «Ιστορητής», Αθήνα 1994.
- Ιωάννης Καλοστώπης, *Μακεδονία*, εκδ. «Ιστορητής», Αθήνα 1993.
- Νικόλαος Τωμαδάκης, *Περί Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως (1453)*, εκδ. Πωρινάρα, Θεσσαλονίκη 1993.
- Σμύρνη (Λεύκωμα), εκδ. «Νέα Σύνορα» - Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 1991.
- Rene Puaux, *Οι τελευταίες ημέρες της Σμύρνης*, εκδ. «Ιστορητής», Αθήνα 1993.
- Φάνης Κλεάνδης, *Η Ελληνική Σμύρνη*, Αθήνα 1996.
- Charles De Scherzer, *Σμύρνη (τ. Α και Β)*, εκδ. «Ιστορητής», Αθήνα 1995.
- Κύπρος, εκδ. Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου, Λευκωσία 1991.
- *Ιστορικό Αρχείο Κρήτης (Χανιά)*, Αρχείο Παύλου Βλαστού.